

IDEILE ȘCOLII ARDELENE ÎN VIZIUNEA FILOSOFICĂ A LUI LUCIAN BLAGA

The Ideas of the Transylvanian School in Lucian Blaga's Philosophical View

Eugeniu NISTOR¹

Abstract

In spite of his vivid sympathy and understanding for scholars of the Transylvanian School, for their love of books and teaching, praising their particular efforts “to build the world in Romanian language”, including the assimilation of concepts of Western philosophy, Lucian Blaga did not hesitate to criticize their exuberance and visionary enthusiasm, which had led them to unpardonable exaggerations in point of spiritual life. Blaga's analysis of this generous cultural subject is marked by critical accents even in his youth, when the philosopher had published the article "The Uprising of our non-Latin Fund", accents that continued in his mature years - in pondered considerations though - in his volume *The Mioritic Space*, and in his article “The Latinist Transylvanian School” written during the war; then, at the beginning of the sixth decade, he devoted an entire chapter to this generous subject in his scientific work *The Romanian Thinking in Transylvania*.

Keywords: Transylvanian School, Romanian thinking, Mioritic Space, Latinity, autochthonism, political emancipation, Enlightenment

Filosoful își exprimă interesul față de ideile Școlii Ardelene încă din tinerețe, când publică articolul „Revolta fondului nostru nelatin” („Gândirea”, 1921), continuându-și analiza critică pe un ton mai echilibrat în studiul „Evoluție și involuție”, din *Spațiul mioritic* (1936) și, apoi, în articolul „revizionist”, intitulat „Școala ardeleană latinistă” („Vremea”, 1943),² pentru a culmina cu aprecierile din capitolul al șaselea al lucrării științifice *Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, editată postum,³ unde introspecția analitică este de detaliu, iar ideile filosofice și politice ale acestei mișcări de emancipare a românilor din Transilvania sunt nu doar extrem de bine reliefate, dar și descrise și documentate cu acribie. Primele două lucrări amintite ale lui Lucian Blaga conțin idei (critice sau speculative) utilizate de filosof pentru configurarea teoriei sale despre sufletul românesc, în fond chiar armătura de argumente care, cumulate, alcătuiește conceptul de matrice stilistică autohtonă (De altminteri toate datele și aspectele pe care le vom investiga arată că ideile corifeilor Școlii Ardelene îi propulsează, în multe privințe, în postura de precursori ai filosofului).

Arătând că orgoliul originii pur latine a poporului român este „moștenirea unor vremuri când a trebuit să suferim răsul batjocoritor al vecinilor noștri, care cu orice preț ne voiau subjugați”, tânărul filosof susține că ar fi mai corect să admitem faptul că

¹ Assistant Prof. PhD, “Petru Maior” University of Tîrgu Mureș

² Aceasta fiind, inițial, o prelegere prezentată studenților universității clujene la 16 martie 1943, intitulată simplu: *Școala Ardeleană* – vezi Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, vol IV, Editura Libra, București, 1999, p. 78.

³ Lucrarea este datată, ca manuscris, chiar de filosof: „1950” și redactată în cadrul sarcinilor de serviciu și a indicațiilor primite din partea lui Mihai Ralea, directorul Institutului de Istorie și Filosofie a RPR, în vederea alcătuirii unei *Istории a Filosofiei românești* – vezi Ion Bălu, *Viața lui Lucian Blaga*, op. cit. pp. 77-80.

„însemnatul procent de sânge slav și trac, ce clocotește în ființa noastră, constituie pretextul unei probleme, care ar trebui pusă cu mai multă îndrăzneală.”⁴ Suntem adică, susține gânditorul, mult mai mult decât „latini – limpezi, raționali, cumpătați, iubitori de formă, clasici...”, spiritul românesc având în structura lui complexă „și un bogat fond slavo-trac, exuberant și vital”, iar „simetria și armonia latină ne e sfârtecată de furtuna care fulgeră molcom în adâncurile oarecum metafizice ale sufletului românesc.”⁵ Această stare a spiritului autohton este apreciată de Blaga a fi un fel de „revoltă a fondului nostru nelatin.”⁶ Explicația științifică pe care încearcă filosoful să o dea acestei stări naturale a spiritului colectiv este una biologică, fiind extrasă din *teoria culorilor* a lui Goethe: prin experimentul încrucișării dintre o floare albă și o floare roșie, în cadrul aceleiași specii, rezultă o plantă care are unele însușiri *dominante*, „stăpânitoare” (fie ale celei albe, fie ale celei roșii), dar „s-a dovedit însă că din când în când cu oareșcare ciudată regularitate reapar și însușirile curate ale celeilalte flori. E o izbucnire din mister când nici nu te aștepți.”⁷

Tânărul filosof Lucian Blaga (era în anul 1921!) exprimă acest adevăr asupra originii noastre etnice recurgând la o formulare entimematică, extrasă din scrierile lui Hegel: „A defini înseamnă – dacă nu în întregime – cel puțin în parte – a nega.”⁸ Pledoaria lui este cât se poate de clar exprimată, el pledând atât pentru prețuirea strămoșilor noștri latini, „privilegiați” în raport cu ideile Școlii Ardelene, cât și a celor traco-slavi, considerați adesea doar niște părinți vitregi, când de fapt sufletul colectiv românesc a devenit și este mai bogat tocmai prin această complementaritate! Așadar, se întreabă filosoful: „de ce să ne mărginim numai la un ideal cultural latin, care nu e croit în asemănare desăvârșită cu firea noastră mult mai bogată. Să ne siluim propria noastră natură – un aluat în care se dospesc atâtea virtualități? Să ne ucidem corsetându-ne într-o formulă de claritate latină, când cuprindem în plus atâtea alte posibilități de dezvoltare? – Întrebarea va neliniști multe inimi. Din partea noastră, ne bucură când auzim câte un chiot ridicat din acel subconștient barbar, care nu place deloc unora. Așa cum o înțelegem noi – într-adevăr nu ne-ar strica puțină barbarie.”⁹ Îndemnul la această reconsiderare a complexei alcătuirii a ființei etnice românești este cu atât mai laudabilă cu cât există o convingere statornică a filosofului că aparținem unui popor tânăr, și că prin urmare, „istoria noastră se proiectează mai mult în viitor decât în trecut.”¹⁰

Continuându-și ideea identificării specificului românesc, „ca nucleu iradiant și consistent”, peste doar trei lustruri, Lucian Blaga arată insistent spre *determinantele stilistice*, ca potențe creatoare autohtone, precizând că „matricea stilistică colaborează la definirea unui popor tot așa de mult ca sângele și graiul. Ea poate să crească sau să scadă, dar când se

⁴ Lucian Blaga – *Ceasornicul de nisip*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Mircea Popa, colecția Restituiri, Editura Dacia, Cluj, 1973, p. 47

⁵ *Ibidem*, pp. 47-48.

⁶ *Ibidem*, p. 48

⁷ *Ibidem*

⁸ *Ibidem*, p. 46

⁹ *Ibidem*, p. 49

¹⁰ *Ibidem*

stinge, se stinge și poporul.”¹¹ Diferită de cea occidentală, „această matrice stilistică, mănunchi secret de puteri eficiente, este de altfel singura noastră mare *tradiție*.”¹² Intenția filosofului este de a surprinde „unele fețe vremelnice” ale împrejurărilor, mai mult sau mai puțin norocoase, în care s-a configurat istoria românilor, ea însăși înfățișându-se sub forma mai multor *tipologii istorice*, și anume: „o istorie de tip deplin câteva veacuri, pe urmă o istorie de tip *eșitant*, și uneori de tip *diminuant*.”¹³

Constatarea gânditorului este că, în vremea existenței provinciei imperiale Dacia Traiană, populația mixtă autohtonă s-a racordat la cerințele veacului, având „o remarcabilă cultură populară și o nu mai puțin impunătoare civilizație urbană...”, prezentând toate datele și condițiile „pentru înjgheburile și declanșarea unei *istorii* de viguroasă linie interioară, fie în cadrul imperiului, fie independent de imperiu.”¹⁴ Dar năvălirile popoarelor migratoare și retragerea aureliană în sudul Dunării au zădărnicit această posibilitate, filosoful meditănd asupra acestei situații, nu fără o umbră de tristețe și nostalgie impregnate adânc în scrierile sale: „Începuturile românismului coincid astfel cu o *retragere* din istorie și din toate posibilitățile ei ritmice și dialectice, într-o viață nu lipsită de cultură, nu despuată de forme, dar anistorică (...) Pre-românismul s-a retras gasteropodic în scoica sa, unde în veacurile de somn aveau să se înfiripe întâiele determinante ale matricei stilistice românești.”¹⁵ Demonstrația blagiană a involuției populației autohtone, a adoptării unui mod de viață cel puțin *eșitant*, dacă nu chiar *diminuant*, folosește o bogată gamă de termeni lingvistici, care au suferit transformări ca urmare a acestei atitudini asumate, de boicot al istoriei. Sunt analizați câțiva termeni de origine latină, inițial specifici unei civilizații urbane, care au suferit interesante modificări prin adaptarea, în timp, la cadrul specific de viațuire, preponderent rural, al populației băștinașe, căci „limba românească păstrează, ca nici o altă limbă romanică, vădite rămășițe ale acestui proces, de lungă durată, al retragerii din *istorie* în viața de tip *organic*.”¹⁶ Așa sunt termenii: latinescul *pavimentum* (cu înțelesul de pavaj stradal, podea de cameră etc.), din care a derivat filologic românescul *pământ*, expresie a utilizării lui exclusiv în mediul sătesc, rural, unde absentează elementele civilizației urbane; „evoluția semnificației *pavimentum-pământ* – scrie Blaga – este o dovadă despre o schimbare totală a stilului de viață, mutat de pe un plan major, pe un plan minor.”¹⁷ Tot așa explică filosoful și schimbarea sensului, prin atrofierea semnificației inițiale, suferită de latinescul *veteranus* (adică soldat bătrân, lăsat la vatră și împământenit), care se oprește din mutație la termenul *bătrân*, stând ca mărturie că acesta „nu mai posedă ca fundal decât o viață de orizont organic și anistoric.”¹⁸ În relație cu acest termen, cel puțin prin recuzita de proveniență cazonă, este și latinescul *hostis*

¹¹ Lucian Blaga – în studiul „Evoluție și involuție” din *Spațiul mioritic, Trilogia culturii, Opere 9*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, Editura Minerva, București, 1985, p. 295

¹² *Ibidem*

¹³ *Ibidem*, p. 296

¹⁴ *Ibidem*, p. 298

¹⁵ *Ibidem*

¹⁶ *Ibidem*, p. 299

¹⁷ *Ibidem*, p. 300

¹⁸ *Ibidem*

(înseamnând dușman), devenit în limba română *oaste*, mutație explicabilă tocmai prin faptul că pre-românii se adaptaseră la „o viață anistorică, de aspect organic, într-o țară în care armatele nu mai erau ale lor, ci întotdeauna ale dușmanilor (*hostis*). De unde încetul cu încetul cristalizarea semnificației de astăzi a cuvântului *oaste*.”¹⁹

Utilizând ca surse lucrări istorice (G. Șincai, C.C. Giurescu) și filologice (Sextil Pușcariu), explicațiile lui Blaga sunt convingătoare atunci când sunt analizate și argumentate mutațiile terminologice, dar și când se referă la stabilizarea în sensurile inițiale, latinești, ale unor termeni, alterările lor de sens fiind accidentale, întâmplându-se mai rar și doar datorită întrebuițării lor metaforice. Legat de acest ultim aspect, exemplele avansate de filosof sunt: *granum* - grâu, *stella* - stea, *fulgur* - fulger, *ciucuta* - cucută, *coelum* - cer etc., el explicând acest fenomen prin faptul că sunt cuvinte oarecum „neutre”, ce conțin „o semnificație care nu implică o civilizație sau o viață istorică pe plan major”, iar de aici și tendința de „a-și păstra în limba românească – înțelesul originar, fără ca alterările de sens să fie excluse.”²⁰ Filosoful presupune ca alta ar fi situația populației românești din sudul Dunării, care nu a renunțat la viața de tip major și a făcut, în întreg evul mediu, istorie, de unde derivă și curiozitatea filologică a acestuia: „ar fi interesant să se cerceteze întreg vocabularul nostru sub acest aspect, să se scruteze adică urmele lăsate pe corpul cuvintelor, în chip de stigme semantice, de marele proces al retragerii din istorie, într-o viață de tip organic.”²¹

Cât privește retragerea geografică a populației, în munți și păduri, ca unică posibilitate de salvare din calea puhoaielor de neamuri migratoare care s-au revarsat în ținuturile din nordul Dunării (fie că acestea erau germanice, hunice, slave, bulgare, avare, pecenege, cumane, ungare etc.), mai gravă rămâne de fapt retragerea duhului românesc din istorie pentru aproape o mie de ani, când „românii manifestau (doar) o atitudine instinctivă de autoapărare, care se poate numi boicot al istoriei, spațiul Daciei Traiane fiind ocupat de alte „seminții” și „noroade”, care „se așează aici mai vremelnic sau mai statornic, după cum le îngăduie steaua sângelui sau a norocului.”²²

Orizontul lăuntric al populației autohtone se reducea la cadrul „sfântului plai”, lărgit doar prin deplasările sezoniere ale omului mioritic, care, marcat de un misterios sentiment al destinului, se manifesta, chiar și sub aspectul organizării sociale, într-un mod naiv și limitativ, iar pentru el „țara era alcătuită de obicei dintr-o vale între liniile unor dealuri sau măguri”, ea fiind considerată „o entitate de natură aproape miraculoasă, o vietate ținută laolaltă și însuflețită de magia unui râu.”²³

În configurarea primelor formațiuni statale românești, având structuri organizatorice de anvergură voievodală, proces realizat sub auspiciile și influența regatelor vecine, dar și sub cele ale amenințărilor străine (ungare, poloneze, tătaro-mongole etc.), filosoful vede stârnirea din amănunțime a populației băștinașe, comparabilă cu cea a „seminței

¹⁹ *Ibidem*, p. 301

²⁰ *Ibidem*

²¹ *Ibidem*, p. 302

²² *Ibidem*

²³ *Ibidem*, p. 303

trezite”, aceasta prilejuindu-i un șir întreg de propoziții exclamative „Ce efervescentă celulară, de vigoare embrilică, creatoare de stat și de istorie, între Carpați și Dunăre în partea a doua a secolului al XIII-lea. Se încerca un proces cu fața hotărât îndreptată spre viitor (...) Începutul era definitiv uitat. Rămășițele rare erau atribuite unor fâpturi de poveste, uriașilor. Începea ceva nou.”²⁴

În acest context istoric „tragic-favorabil” se întâmplă mijirea aurorală a încheșării formațiunilor statale ale Basarabilor și Mușatinilor, iar, concomitent cu acest proces social, filosoful constată cum sensul cuvântului latin *terra* (pământ), care conține referințe clare la o viață de tip organic și anistoric, „crește” din punct de vedere spiritual și se cristalizează vizibil, făcând „trecerea la o semnificație ce implică o viață de tip major, istoric (țară).”²⁵ Epoca domniei lui Ștefan cel Mare este una „imperială”, acesta fiind „zmeu” și „arhanghel”, în viziunea lui Lucian Blaga, iar înfăptuirile lui, în special bătăliile purtate cu marile puteri ale vremii (Imperiul Otoman, Hanatul Hoardei de Aur, Polonia și Ungaria), dar și zidirile acestuia, din scurtele vremuri de pace, „clădite pe sânge, țâșnind ca dintr-o putere telurică, bisericile de lumină și toată opera (...) alcătuiesc împreună mica noastră veșnicie revelată în timp...”²⁶ Dar după această izbucnire în plan major, ca și după domnia lui Mihai Viteazul, „acel haiduc și cruciat într-o singură persoană”, românii se retrag iarăși din istorie, singularizându-se în mod clar, prin această atitudine, față de celelalte popoare europene. Alte „cazuri” înălțătoare, sub aspect istoric și cultural, sunt „preocupările religioase (îndeosebi traducerea *Bibliei*) și cronicărești (Miron Costin, Neculce)”, care au zămislit o limbă românească scrisă, împletită din „mătasea cuvintelor.”²⁷ Dar dilematice rămân faptele de arme ale lui Iancu de Hunedoara, acea „splendidă personalitate” care „făcea, în mare parte cu ostași români, istoria ungaro-europeană”, iar fiul acestuia, Matei Corvinul, rupt total din mediul său etnic, s-a „transplantat într-o Renaștere de duh străin.” După cum într-o mare ambiguitate i se pare lui Blaga că se scaldă „visele bizantine” de mărire ale voievodului Vasile Lupu și „faptele politice ale genialului Dimitrie Cantemir, care se clasează toate la rubrica aventurilor”, acesta din urmă afirmându-se ca un cărturar de renume european, membru al Academiei din Berlin, retras la curtea țarului Rusiei și acceptat pe modesta funcție de consilier al lui Petru cel Mare.

Arătând că etniile din ținuturile transilvane au fost puternic asaltate către sfârșitul evului mediu de ideile reformei religioase, când peste ortodoxismul și catolicismul, existente anterior, s-au năpustit o serie întregă de noi doctrine religioase, toate ale „salvării” sufletului omenesc, așa precum: husitismul, protestantismul, calvinismul, luteranismul și unitarianismul – dar „boicotul istoriei nu apare în nici o altă provincie așa de dârș și de consecvent ca la țărănimea românească din Ardeal”, aceasta persistând „în cochilia ei sătească, strămoșească, disprețuind chemarea ceasului lumii.”²⁸ Aceeași rezistență o găsim în masa creștinilor ortodocși la trecerea la noua religie greco-catolică, în

²⁴ *Ibidem*, p. 304

²⁵ *Ibidem*

²⁶ *Ibidem*, p. 305

²⁷ *Ibidem*, p. 307

²⁸ *Ibidem*, p. 309

secolul al XVIII-lea, când, scrie Blaga „capturarea unei părți a românilor a însemnat o simplă schimbare de firmă. Unirea cu Roma nu le-a putut altera nici duhul religios, nici stilul cultural.”²⁹

Frământările sociale din veacul al XVIII-lea și în special răscoala lui Horea, iar apoi furtuna revoluției pașoptiste, marcată de personalitatea distinctă a lui Avram Iancu, au înviorat din nou cochilia satului românesc care putea „să-și emită substanța și să iasă din atitudinea de noncooperare cu istoria și să apuce iar calea evoluției, ca să umple cu gânduri și cu forme proprii cadrele statului.”³⁰ Toate acestea anunțând o „Românie politică independentă” care, după ce va înfăptui idealul Marii Uniri, urma să mențină mereu aprinsă flacăra de veghe a românismului, pasul următor fiind, în viziunea providențială a filosofului, „integrarea în Europa” a națiunii române, când aceasta va fi silită să accepte, „de multe ori netrecute prin nici o strungă, forme croite cu foarfeci străine.”³¹

Critica lui Blaga la adresa școlii latiniste se adâncește în articolul intitulat *Școala Ardeleană - Latinistă*, publicat în anul 1943, în conținutul cărui el chiar mărturisește că „nu intenționez să reabilitez tot alaiul de greșeli comise de această școală. Greșelile lor, rătăcirile lor, ereziile lor, rămân ceea ce sunt: greșeli, rătăcirii, erezii.”³² Între greșelile și păcatele latiniștilor filosoful situează încercarea acestora de a identifica în nucleul limbii române prototipul latin al acesteia sau „originalul”, adică voința lor neștrămutată de a apropia „cât mai mult limba românească de prototipul latin, și pornit pe acest drum ei și-au alimentat artificial gustul de a schimba limba vorbită.”³³

Modul cum au prezentat corifeii școlii latiniste (reprezentată de: Samuil Clain, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Timotei Cipariu) aceste probleme ale romanității, dar și cele legate de conștiința latinității, de etnogeneza românească și de continuitatea dacoromanilor în fruntariile vechii Dacii, fie că vorbim de scrierile lor lingvistice, de scrierile lor istorice, de cele teologice sau filosofice, este compensată, conform aprecierilor filosofului, doar de „pasiunea imensă, pe care toți deopotrivă și fiecare în felul său, o pun în această cea dintâi mare aventură spirituală a Ardealului...”³⁴ Îndurând tot felul de mizerii din partea administratorilor averilor clericale românești (cazul vlădiciei Ioan Bob, care „aduna mulțime de bani și nimică nu lucra cu ei”), cerșind fonduri pentru tipărirea cărților lor, cutreierând cu săptămânile ținuturi și sate cu desagii plini cu cărți pentru a împrăștia învățătura în norod, „viața latiniștilor, a oricărui dintre ei, e din cele mai frământate. Când la Blaj, când la Roma, când la Viena, când la Buda, când la Sibiu, ei își împart viața între profesiunea pe care o iubeau și prigoana pe care nu o evitau, între mânăstirea pe care o cinsteau și temnița de care nu se temeau... Credința în rostul cărții, patima slovei, îi menținea dârji, peste toate valurile și prăpăstiile.”³⁵ Insistența și elanul pe

²⁹ *Ibidem*, pp. 309-310

³⁰ *Ibidem*, p. 310

³¹ *Ibidem*, p. 311

³² Lucian Blaga – *Isvoade. Eseuri, conferințe, articole*, ediție îngrijită de Dorli Blaga și Petre Nicolau, Editura Minerva, București, 1972, p. 169

³³ *Ibidem*, p. 170

³⁴ *Ibidem*, p. 171

³⁵ *Ibidem*, p. 173-174

care îl pun aceștia în căutarea fenomenului original a limbii românești, seamănă uluitor de bine cu ilustra teorie a lui Goethe despre „fenomenele originare”, aplicabile în vastul domeniu al științelor naturale, căci poetul și filosoful german „căuta planta originară sau fenomenul originar al scheletului animal”, iar, puțin mai târziu, în epoca modernă, „metafizicienii de seamă ai timpului căutau fenomenul originar al existenței în general”³⁶ Lucian Blaga nu este naiv și consideră că chiar dacă latiniștii nu cunoșteau respectiva teorie, în schimb ei au avut unele intuiții de-a dreptul remarcabile, astfel încât se poate aprecia existența de „afinități de structură spirituală între latiniști și felul lor de a vedea lucrurile proprii multor filosofi.”³⁷

Efortul formidabil al latiniștilor de a modifica sistematic limba corespundea într-un tot cu viziunea filosofilor romantici de mai târziu, Lucian Blaga exemplificând aceasta printr-o apreciere deosebit de sugestivă: „Dacă i s-ar fi spus lui Cipariu că universul său lingvistic nu corespunde *realității*, el ar fi răspuns desigur ca și filosoful romantic: *Cu atât mai rău pentru realitate!*”³⁸

În concluzie: Analiza lui Lucian Blaga asupra ideilor Școlii Ardelene scoate în evidență: simpatia și înțelegerea pentru eforturile culturale și instructiv-educative ale învățaților aceștia; aprecierea deosebită pentru încercarea corifeilor de a zidi o lume de cărți, folosind ca materie primă graiul românesc; aprecierea și lauda binemeritată a acestora sub aspectul asimilării conceptelor filosofiei occidentale și identificarea în nucleul limbii române a unor termeni echivalenți; dar, în același timp, filosoful critică exuberanța și entuziasmul lor vizionar al corifeilor, care i-au dus la nepermise exagerări sub aspectul încercărilor de latinizare a limbii – fiind „vinovați” cel puțin în aceeași măsură în care s-ar fi făcut „vinovat” un alt ardelean din veacul al XIX-lea – profesorul Aron Pumnul – care voia „o românizare sub auspiciu arhaice a limbii românești.”³⁹

Așadar, fruntașii iluminiști ai Ardealului și, ulterior, elitele culturale românești din veacul al XIX-lea, au făcut eforturi sporite pentru a conduce societatea românească spre ceea ce înseamnă educație, cultură și gândire originală. Iar Lucian Blaga recunoaște că mai există un câștig enorm pus în valoare tocmai prin aceste încercări: „aparitiile latiniste anunță însă întâia oară un potențial specific ardelenesc”, iar, a fi „ardelean înseamnă a duce un gând până la capăt.”⁴⁰ În ton cu aceste aprecieri, eseistul Virgil Nemoianu denumea efortul latiniștilor drept „*etosul instruirii și al culturii*” (autohtone, se înțelege!). Aceasta pentru a face o distincție clară de aspirațiile și tendințele societății moderne occidentale, formate *sub semnul etosului protestant al muncii*; ceea ce, la o ușoară evaluare, înseamnă destul de mult, deoarece etosul instruirii și al culturii reprezintă o fericită reconciliere între *voința și năzuințele individului*, pe de o parte, și *nevoile societății românești* din acea vreme, pe de altă parte. Și să nu uităm că, mai devreme sau mai târziu, la *acest etos* au

³⁶ *Ibidem*, p. 177

³⁷ *Ibidem*

³⁸ *Ibidem*, p. 180

³⁹ *Ibidem*, p. 181

⁴⁰ *Ibidem*

aderat cu entuziasm – dintre popoarele Imperiului Habsburgic – și cehii, slovenii, slovacii, ungurii, croații, polonezii și chiar și austriecii!⁴¹

Dar cu toate că a revenit asupra temei, într-o altă lucrare de-a sa (scrisă cu vreo două decenii mai târziu, întocmită într-o epocă mai complicată, cu rânduiele sociale cenușii și nivelatoare), filosoful nu s-a îndepărtat prea mult de aprecierile făcute anterior la adresa Școlii Ardelene, în ciuda multiplelor detalii analizate și a unghiurilor diverse din care a abordat, de această dată, problema; astfel, el arată că *mișcarea* prezintă „vădite accente de modernitate”, lucru vizibil mai ales sub aspectul comparativ al gândirii și ideologiei corifeilor ei cu cele ale unor reprezentanți ai altor *națiuni politice* (rămași „cu ochii întorși spre trecut”), de unde rezultă „că și *erorile, exagerările și exaltările* Școlii Ardelene au jucat un rol pozitiv, întrucât ele au contribuit la conturarea și afirmarea unei conștiințe naționale de sens modern, față de ideologia conservatoare și de sens feudal a *națiunilor politice*.”⁴²

Bibliografie

Ion Bălu – *Viața lui Lucian Blaga*, vol IV, Editura Libra, București, 1999

Lucian Blaga – *Ceasornicul de nisip*, ediție îngrijită, prefață și bibliografie de Mircea Popa, colecția Restituiri, Editura Dacia, Cluj, 1973

Lucian Blaga – *Isvoade. Eseuri, conferințe, articole*, ediție îngrijită de Dorli Blaga și Petre Nicolau, Editura Minerva, București, 1972

Lucian Blaga – *Opere 9. Trilogia culturii*, ediție îngrijită de Dorli Blaga, studiu introductiv de Al. Tănase, Editura Minerva, București, 1985

Lucian Blaga – *Opere 12. Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ediție coordonată de Dorli Blaga, Editura Minerva, București, 1995

x x x – *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Editura Polirom, Iași, 1997

x x x – *Opera filosofică blagiană*, selecție, cuvânt înainte și sinopsis bibliografic: Eugeniu Nistor, colecția Biblioteca de filosofie, Editura Ardealul, Târgu Mureș, 2015.

⁴¹ Vezi articolul lui Virgil Nemoianu – „Cazul etosului Central-European”, din vol. *Europa Centrală. Nevroze, dileme, utopii*, antologie coordonată de Adriana Babeți și Cornel Ungureanu, Editura Polirom, Iași, 1997, p. 168

⁴² Lucian Blaga – *Opere 12. Gândirea românească în Transilvania în secolul al XVIII-lea*, ediție coordonată de Dorli Blaga, Editura Minerva, București, 1995, p. 180